

**FUQAROLIK SUD ISHLARINI ELEKTRONLASHTIRISHDA
SUN'IY INTELLEKT VA AVTOMATLASHTIRILGAN TIZIMLARDAN
FOYDALANISH ISTIQBOLLARI**

Qobilov Nozimjon Qosim o'g'li

Toshkent davlat yuridik universiteti magistranti

Annotatsiya: *ushbu tezis fuqarolik sud ishlarini elektronlashtirish jarayonida sun'iy intellekt (SI) va avtomatlashtirilgan tizimlardan foydalanishning nazariy-huquqiy asoslarini, xalqaro amaliyotini hamda O'zbekiston Respublikasidagi joriy etish istiqbollarini qiyosiy tahlil etadi. Tadqiqot Richard Susskind, Tania Sourdin, Re va Solum kabi G'arb huquqshunos olimlarining «raqamli odil sudlov» (digital justice) konsepsiyalaridan tortib, Xitoy «Internet sudlari» va AQShdagi COMPAS tizimi kabi konkret amaliy modellargacha bo'lgan nazariy-empirik merosni xolisona muhokama etadi. O'zbekiston misolida 2023-yil Konstitutsiyasi qoidalari, Fuqarolik protsessual kodeksi normalari, 2025-yil 21-avgustdagi PF-140-sonli Prezident Farmoni va «Raqamli sud» konsepsiyasi tahlil qilinadi. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda sud sohasini raqamlashtirish bo'yicha izchil normativ-huquqiy baza yaratilgan bo'lsa-da, sun'iy intellektning protsessual maqomi, algoritmik shaffoflik va sudyalarning mustaqilligi kafolatlari bilan bog'liq fundamental masalalar hali ishlab chiqilishi zarur bo'lib qolmoqda.*

Kalit so'zlar: *Sun'iy intellekt, fuqarolik sud ishlari, raqamli sud, elektron sudlov, avtomatlashtirilgan qaror qabul qilish, my.sud.uz, COMPAS, algoritmik shaffoflik, predictive justice, FPK, Online Dispute Resolution (ODR), CEPEJ Etika xartiyasi.*

Kirish

Zamonaviy raqamli inqilob davlat institutlarining barcha bo'g'inlariga, jumladan, eng konservativ sanalgan sud hokimiyatiga ham tubdan ta'sir ko'rsatmoqda. Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, sud ishlarini yuritishda qog'ozdan voz kechish, hujjat aylanmasini elektron tizimga o'tkazish va sun'iy intellektga asoslangan yordamchi tizimlarni joriy etish odil sudlovning samaradorligini, tezligini hamda fuqarolar uchun mavjudligini sezilarli darajada oshiradi. Ayniqsa, fuqarolik sud ishlarida – ya'ni mulkiy nizolar, mehnat, oilaviy va iste'molchilik munosabatlaridan kelib chiquvchi yuz minglab da'volarda – takrorlanuvchan, oddiy hujjat tahlilini talab qiluvchi va natijasi taxminiy bashorat qilinishi mumkin bo'lgan ishlar ulushi katta bo'lib, aynan shu segmentda SI va avtomatlashtirilgan tizimlar eng katta foyda keltirishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasi 2017-yildan boshlab amalga oshirilayotgan keng qamrovli sud-huquq islohotlari doirasida bu yo'nalishda izchil qadamlar tashlamoqda. 2025-yil 21-avgustda qabul qilingan Prezidentning PF-140-sonli Farmoni «Raqamli sud» konsepsiyasini va sun'iy intellektni sud ishlarini yuritishga tatbiq etishning bosqichma-bosqich yo'l xaritasini belgilab berdi¹. Ushbu tezis aynan shu jarayonni nazariy, qiyosiy-huquqiy va amaliy istiqbol jihatidan tadqiq etadi.

Asosiy qism

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 21-avgustdagi PF-140-sonli Farmoni «Sudlar faoliyatiga sun'iy intellekt texnologiyalarini joriy etish orqali odil sudlovga erishish darajasini oshirish hamda sud tizimining moddiy-texnik ta'minotini yaxshilashga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida». LEX.UZ. <https://lex.uz/docs/-7696567>

Ilmiy adabiyotlarda sud ishlarini elektronlashtirishning ikki konseptual darajasi farqlanadi: birinchi daraja – «*ofis raqamlashtirilishi*» (digitisation), ya'ni mavjud qog'oz hujjat va jarayonlarning oddiy elektron shaklga o'tkazilishi; ikkinchi daraja esa – «*chuqur raqamli transformatsiya*» (digital transformation), bunda SI va avtomatlashtirilgan algoritmlar yordamida qaror qabul qilish jarayonining o'zi qayta loyihalanadi². Ingliz huquqshunosi Richard Susskind «Online Courts and the Future of Justice» asarida sud tizimi kelajagini «hal qiluvchi onlayn xizmat ko'rsatish modeli» deb nomlab, fuqarolik nizolarining sezilarli qismi shaxsiy ishtiroksiz, asinxron tarzda hal etilishi kerakligini ta'kidlaydi³.

Avstraliyalik tadqiqotchi Tania Sourdin sun'iy intellektning sud jarayonidagi rolini uch darajada ajratib ko'rsatadi: *qo'llab-quvvatlovchi* (supportive) – sudyaga hujjatlarni tahlil qilishda yordam beruvchi tizimlar; *almashtiruvchi* (replacement) – ba'zi protsessual harakatlarni mustaqil amalga oshiruvchi tizimlar; va *buzuvchi* (disruptive) – sudya rolining o'zini qayta belgilovchi tizimlar⁴. Bu klassifikatsiya O'zbekistondagi joriy etilayotgan modellarni baholash uchun ham metodologik asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Xalqaro amaliyotda eng ko'p muhokama qilingan misollardan biri – AQShda qo'llanilgan COMPAS (Correctional Offender Management Profiling for

²Re, A. & Solum, L. B. (2019). Developing artificially intelligent justice. *Stanford Technology Law Review*, 22, 242–289.

³Susskind, R. (2019). *Online Courts and the Future of Justice*. Oxford University Press, p. 68.

⁴Sourdin, T. (2018). Judge v. Robot? Artificial Intelligence and Judicial Decision-Making. *UNSW Law Journal*, 41(4), 1114–1133.

Alternative Sanctions) tizimi bo'lib, u sudga jarima yoki qamoq muddatini belgilashda yordamchi vosita sifatida xizmat qilgan. Biroq «State v. Loomis» (2016) ishida Viskonsin shtatining Oliy sudi tizimning algoritmlari tijorat siri sifatida yashirilgani sababli, sudlanuvchining adolatli sudlovga bo'lgan huquqi, jumladan, dalillarni rad etish va tekshirish huquqi bilan bog'liq jiddiy savollar tug'ilishini qayd etgan⁵. Mazkur kasus algoritmik shaffoflik (algorithmic transparency) tamoyilining sud sohasidagi muhimligini namoyish etdi va Yevropa Kengashining CEPEJ (European Commission for the Efficiency of Justice) tomonidan 2018-yilda qabul qilingan «Sun'iy intellektdan sud tizimlarida foydalanish bo'yicha Yevropa Etika xartiyasi» qabul qilinishiga asos bo'ldi⁶. Mazkur xartiya beshta fundamental tamoyilni belgilab bergan: insonparvarlik, kamsitmaslik, sifat va xavfsizlik, shaffoflik hamda foydalanuvchi nazorati ostida bo'lish.

Xitoy tajribasi tubdan boshqacha. 2017-yilda Xanchjouda dunyoda birinchi «Internet sudi» (Internet Court) tashkil etilib, keyinchalik Pekin va Guanchjouda ham ochilgan. Mazkur sudlarda elektron tijorat, raqamli to'lovlar va intellektual mulk huquqlari bilan bog'liq nizolar to'liq onlayn tarzda, ko'pincha sun'iy intellekt yordamida boshidan oxirigacha yuritiladi: ariza qabul qilish bosqichida texnologiya hujjatlardagi asosiy ma'lumotlarni avtomatik tarzda tanib, kerakli maydonlarga yozib qo'yadi; sud majlislari ovozni matnga aylantiruvchi (speech-to-

⁵ State v. Loomis, 881 N.W.2d 749 (Wis. 2016). Wisconsin Supreme Court qarorining tahliliy izohi sun'iy intellektga asoslangan COMPAS tizimining cheklavlarini ko'rsatadi.

⁶ European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ). European Ethical Charter on the Use of Artificial Intelligence in Judicial Systems and their Environment, 2018.

text) tizim orqali real vaqtda transkripsiya qilinadi; oddiy ishlar bo'yicha qaror loyihalari avtomatik shakllantiriladi⁷. Argentinaning Buenos-Ayres prokuraturasida ishlab chiqilgan «Prometea» tizimi esa avvalgi qarorlar asosida nizo natijasini bashorat qilib, ish hujjatlarini avtomatik to'plashga yordam beradi.

O'zbekiston Respublikasi sud sohasining raqamlashtirilishi tizimli normativ-huquqiy bazaga tayanadi. Konstitutsiyaning 19-moddasida inson huquq va erkinliklari oliy qadriyat ekanligi e'lon qilingan⁸, bu esa sun'iy intellekt qo'llanilishida ham asosiy mezon bo'lib xizmat qiladi. Fuqarolik protsessual kodeksining 169–171-moddalari da'vo arizasini qabul qilish, uning shakli va mazmuniga qo'yiladigan talablarni belgilab beradi⁹; mazkur normalar 2018-yildan boshlab elektron tarzda da'vo arizasini qabul qilish imkoniyatini ham nazarda tutadi. Bugungi kunda *my.sud.uz* interaktiv portali orqali fuqarolar elektron murojaat yuborish, davlat boji kalkulyatoridan foydalanish, sud qarorlarini onlayn olish kabi xizmatlardan foydalanmoqda.

Ayni paytda, 2025-yil 21-avgustdagi PF-140-sonli Farmon raqamlashtirishni tubdan yangi bosqichga olib chiqdi. Farmon doirasida quyidagi ustuvor yo'nalishlar belgilangan: birinchidan, fuqarolik, ma'muriy va iqtisodiy nizolarda sudga ariza berishdan oldin sun'iy intellekt yordamida ish natijasining taxminiy bashorati va kutilayotgan xarajatlarni hisoblash mexanizmi joriy etilmoqda;

⁷Zhang, T. (2021). The Internet Courts of China and the Future of Online Dispute Resolution. *Computer Law & Security Review*, 41, 105543.

⁸O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, 2023-yil 30-aprel tahriri, 19-modda. LEX.UZ. <https://lex.uz/docs/-6445145>

⁹O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik protsessual kodeksi, 169–171-moddalar. LEX.UZ.

ikkinchidan, sud majlisi bayonnomalari real vaqt rejimida avtomatik tarzda matn ko‘rinishida shakllantiriladi; uchinchidan, sud hujjatlari loyihalari (xulosa, qaror, ko‘chirma) sun‘iy intellekt yordamida avtomatik tayyorlanadi; to‘rtinchidan, *my.sud.uz* portalida sun‘iy intellektga asoslangan virtual maslahatchi joriy etilib, fuqarolarning huquqiy savollariga avtomatik javob qaytaradi. Mazkur chora-tadbirlar 2024-yilda qabul qilingan «Sun‘iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilga qadar rivojlantirish strategiyasi» bilan bevosita uyg‘unlikda amalga oshirilmoqda¹⁰.

Shu bilan birga, SI ni fuqarolik sud ishlariga joriy etish bir qator nazariy-huquqiy muammolarni keltirib chiqaradi. Birinchidan, *sudyaning mustaqilligi va ichki ishonchi (intime conviction)* tamoyili xavf ostiga tushishi mumkin: agar SI tizimi ish natijasini bashorat qilsa va sudya ushbu bashoratdan chetga chiqsa, qarori «asossiz» deb baholanish xavfi paydo bo‘ladi (so-called «automation bias»). Ikkinchidan, *algoritmik shaffoflik*: tomonlarning algoritm ishini tushunish va uni e‘tiroz bilan inkor qilish huquqi qanday ta‘minlanadi? Uchinchidan, *shaxsiy ma‘lumotlar himoyasi*: fuqarolik ishlaridagi tomonlarning oilaviy, mulkiy, sog‘liqqa oid maxfiy ma‘lumotlarning SI tizimida saqlanishi qat‘iy chegaralanishi lozim. Yevropa Inson huquqlari Konventsiyasining 6-moddasida belgilangan adolatli sudlov huquqi SI qo‘llanilishi uchun ham asosiy mezon bo‘lib xizmat qiladi¹¹.

¹⁰ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 14-oktabrdagi PQ-358-sonli «Sun‘iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilga qadar rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida»gi qarori.

¹¹ Article 6 of the European Convention on Human Rights. Adolat sudlovga bo‘lgan huquq va sun‘iy intellekt mezonlari uchun asosiy normativ baza hisoblanadi.

Yevropa Ittifoqining 2024-yilda qabul qilingan «Sun'iy intellekt to'g'risida»gi Reglamenti (AI Act) sud tizimida qo'llaniladigan SI tizimlarini «yuqori xavf» (high-risk) toifasiga kiritib, ularga maxsus talablar (ta'sirni baholash, inson nazorati, tushuntirish majburiyati) belgilashi tasodif emas. OECDning 2025-yilgi hisobotida ta'kidlanganidek, sud sohasidagi SIning eng samarali turlari aynan *yordamchi* funksiyani bajaruvchi modellardir – hujjatlarni tasniflash, sud amaliyotini izlash, qaror loyihasini boshlang'ich tayyorlash, taraflarga huquqiy ma'lumot berish kabilar¹². O'zbekiston Respublikasi ham aynan shu yo'nalishda harakat qilmoqda: SI sudyaning o'rnini bosish emas, balki uning ish samaradorligini oshiruvchi vosita sifatida belgilangan. Shu bilan birga, milliy qonunchilikda sud sohasida qo'llaniladigan SI tizimlarining alohida huquqiy maqomi, sertifikatlash tartibi va javobgarlik mexanizmlarini belgilash dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda.

Xulosa

Yuqorida keltirilgan nazariy, qiyosiy-huquqiy va amaliy tahlillar quyidagi muhim xulosalarga olib keladi:

- Fuqarolik sud ishlarini elektronlashtirish va sun'iy intellektni joriy etish – bu nafaqat texnologik, balki chuqur huquqiy-falsafiy jarayondir. U mavjud protsessual tamoyillarni qayta ko'rib chiqish, sudyaning mustaqilligi va inson omilining cheksiz qadriyatini saqlagan holda, samaradorlik va mavjudlikni oshirish vositasi sifatida talqin qilinishi lozim.

¹²OECD (2025). Governing with Artificial Intelligence: AI in Justice Administration and Access to Justice. Paris: OECD Publishing.

- Xalqaro tajriba (AQSh, Xitoy, Yevropa Ittifoqi, Argentina) shuni ko'rsatadiki, sud sohasidagi sun'iy intellekt avtonom qaror qabul qiluvchi sub'ekt emas, balki sudyaga yordam beruvchi vosita sifatida joriy etilishi maqsadga muvofiq. CEPEJ Etika xartiyasidagi besh tamoyil – insonparvarlik, kamsitmaslik, sifat va xavfsizlik, shaffoflik, foydalanuvchi nazorati – milliy qonunchilik uchun universal mezon bo'lib xizmat qilishi mumkin.
- O'zbekiston Respublikasida 2023-yil Konstitutsiyasi, FPK, 2024-yilgi SI Strategiyasi va 2025-yil 21-avgustdagi PF-140-sonli Farmon orqali fuqarolik sud ishlarini elektronlashtirish va sun'iy intellektni joriy etish uchun mustahkam normativ asos yaratilgan. «Raqamli sud» konsepsiyasi va *my.sud.uz* platformasi – mamlakat sudlari raqamli transformatsiyasining strategik o'zagidir.
- Shu bilan birga, sun'iy intellektning protsessual maqomini, qabul qilgan natijalarining huquqiy ahamiyatini, algoritmik shaffoflik va shaxsiy ma'lumotlar himoyasi mexanizmlarini aniq belgilab beruvchi maxsus qonun yoki FPKga tegishli o'zgartirishlar zaruriyati hozirgi kunda dolzarbdir. Faqatgina ana shunday tizimli, ko'p o'lchovli huquqiy yondashuv orqaligina sun'iy intellekt fuqarolarning adolatli sudlovga bo'lgan konstitutsiyaviy huquqini buzmasdan, aksincha, uni mustahkamlashga xizmat qiladigan haqiqiy zamonaviy «raqamli odil sudlov» (digital justice) paradigmasiga o'tish mumkin bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES):

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (2023-yil 30-aprel). LEX.UZ. <https://lex.uz/docs/-6445145>
2. O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik protsessual kodeksi. LEX.UZ. <https://lex.uz/docs/-3517334>
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 21-avgustdagi PF-140-sonli Farmoni «Sudlar faoliyatiga sun'iy intellekt texnologiyalarini joriy etish orqali odil sudlovga erishish darajasini oshirish to'g'risida». LEX.UZ. <https://lex.uz/docs/-7696567>
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yildagi «Sun'iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilga qadar rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi qarori.
5. Susskind, R. (2019). Online Courts and the Future of Justice. Oxford University Press.
6. Sourdin, T. (2018). Judge v. Robot? Artificial Intelligence and Judicial Decision-Making. UNSW Law Journal, 41(4), 1114–1133.
7. Re, R. M. & Solum, L. B. (2019). Developing Artificially Intelligent Justice. Stanford Technology Law Review, 22(2), 242–289.
8. State v. Loomis, 881 N.W.2d 749 (Wis. 2016). <https://law.justia.com/cases/wisconsin/supreme-court/2016/2015ap000157-cr.html>.
9. European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ). (2018). European Ethical Charter on the Use of Artificial Intelligence in Judicial Systems and their Environment. Council of Europe.
10. OECD. (2025). Governing with Artificial Intelligence: AI in Justice Administration and Access to Justice. Paris: OECD Publishing.

